№ 117 Յուլիսի 9 (21) **1880** Յուլիսի 9 (21) № 117

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 10 րուբլի, կէս տարվանը 6 րուբլ։
Առանձին համարները 5 կոպէկով։

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն Խմբագրատան մէջ։

Օտարաքաղաքացիք գիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція „Мшакъ"

ՄՇԱԿ

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով։

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Կանայք-բժշկներ։— Ն ե ր ք ի ն տ ե ս ո ւ թ ի ւ ն։ Վերջին խօսք Ց. Նազարեանցին։ Ներքին լուրեր։ —Ա ր տ ա ք ի ն տ ե ս ո ւ թ ի ւ ն։ Ֆրանսիա։ —Մըշակի հեռագիրներ։ —Յայտարարութիւններ։ —Բ ա ն ա ս ի ր ա կ ա ն։ Ղարաբաղի թեմը և նրա կալուածական խնդիրը։

ԿԱՆԱՅՔ-ԲԺՇԿՆԵՐ

Ռուսաց պաշտօնական լրագիրը հաղորդում է որ կանայք, որոնք բժշկութեան ուսում են վերջացնում Ս. Պետերբուրգում հիմնված բժշկական իգական դպրոցում, իրաւունք են ստանում բժշկական պ ր ա կ տ ի կ ա ունենալ։ Նրանք ստանում են կառավարութիւնից սահմանված մի առանձին նշան, որ կրելու են կուրծքի վրա և որ նրանց պրակտիկայի իրաւունք է տալիս։

Ուրեմն մենք կունենանք Ռուսաստանում կանայք բժիշկներ։ Դարձեալ մի նոր ասպարէզ է բացվում կանանց անկախ աշխատանքի համար։

Բայց մեր հայ օրիորդները օգուտ կը քաղե՞ն արդեօք այդ նոր և գեղեցիկ ասպարիզից։ Մինչև այժմ ոչ մի հայ աղջիկ չը կայ Ս. Պետերբուրգի իգական բժշկական դպրոցում։

Մեր հայ օրիորդները երբ անկախ աշխատանքով են կամենում ապրել, ընտրում են իրանց համար անպատճառ վարժուհու պարապմունքը։ Նրանք կարծում են, երևի, որ ուրիշ որ և է անկախ աշխատանք վայել չէ հայ կանանց համար։

Մի՞թէ մեր օրիորդները դեռ նախապաշարմունքներ ունեն։ Ոչ, մեր կարծիքով, եթէ մեր օրիորդները փախչում են իգական անկախ պարապմունքներից, այդ նախապաշարմունքի պատճառով չէ, այլ այն պատճառով է, որ մեր օրիորդները անպատրաստ են մի որ և է սիստեմական, ծանր, տոկուն աշխատանքի համար. անընդունակ են տևողական, ծանր մտաւոր պարապմունքներին։

Ինչքան հայ օրիորդներ անգործ շրջում են Թիֆլիսի մէջ, բայց ոչ մէկը չի մտածի պարապել հարցաքննութեամբ պատրաստվել և գնալ բժշկութիւնը սովորելու համար։ Նրանց նպատակն է միմիայն որքան կարելի է շուտ պըսակվել, աւելի ոչինչ։

Մենք չենք մեղադրում մեր Թիֆլիսի և առհասարակ կովկասեան հայ օրիորդներին. Նրանք ապրում են մի նեղ, անտարբեր, անգործ, ամեն առաջադիմութեան թշնամի շրջանում և այդ մեռած շրջանը նրանց ոգու վրա էլ մեռցնող ներգործութիւն ունեցաւ։ Բայց ի՞նչ պէտք է ասենք Ս. Պետերբուրգի կամ Մոսկվայի մեր հայ օրիորդների մասին։ Սրանք ապրում են աւելի զարգացած հասարակական շրջանում, աւելի միջոցներ ունեն ձգտել դէպի լայն մտաւոր կեանքը,— ուրեմն գոնէ նրանք, մայրաքաղաքների մեր հայ օրիորդներից ոմանք մըտնէին բժշկական դպրոց և դորանով ապացուցանէին որ հայ կինն էլ ընդունակ է անկախ աշխատանքի, ընդունակ է բժշկական պարապմունքի։

Այդ տեսակ դժբաղդ դիպուածներ, ինչպէս սով կամ հիւանդութիւններ մեր արինակից եղբայրների մէջ, դիպուածներ, որոնք դեռ ևս կարող են կրկնվել, ո՞վ գիտէ գուցէ աւելի էլ մեծ սաստկութեամբ, մեզ համոզում են, որքան անհեռատես է մեր հայ հասարակութիւնը....

Որքան լաւ, որքան օգտաւէտ կը լինէր այդ տեսակ դիպուածներում՝ որ մենք հայերս էլ ունենայինք կանայք բժշկներ։

Դժբաղդաբար հայի յատկու-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՂԱՐԱԲԱՂԻ ԹԵՄԸ ԵՒ ՆՈՐԱ ԿԱԼՈՒԱԾԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐԸ

Հացի և առհասարակ բոլոր ուտելիքների սաստիկ թանգութիւնը, մորեխը, յաճախ սպանութիւնները, մեր վանքի եղբարց ողորմելի վիճակը, այս բոլոր հանգամանքները առժամանակ մոռացանել էին տուել մեզ ուրիշ բոլոր թէ տեղական և թէ վիճակի վերաբերեալ կարևոր ազգային հարցեր։ Ղարաբաղի ահագին թեմը առատ, անսպառ նիւթ կարող էր մատակարարել ազգային լրագրութեան և շատ հետազօտութիւնների համար դուռն կարող էր բացանել, ազգային պատմութեան էջերը մի հարուստ գանձով կարող էր զարդարել, եթէ լրագրութիւնը Շուշում և այդ թեմի գոնէ գլխաւոր գիւղերում մի մի մշտական թղթակից ունենար։ Սակայն այս նամակով ես միայն կամենում եմ խօսել մի այնպիսի խնդրի վրա, որը գուցէ շատերին ստէօրէտիպ թւի, բայց իմ կարծիքով, այնքան անհրաժեշտ է, այնքան ծանրակշիռ է, որ վաղուց պէտք է ամբողջ Ռուսաստանի հայ մամլոյ և մտածող հայ դասի ուշադրութիւնը գրաւէր։ Դա Ղարաբաղի թեմի ազգային կալուածների խնդիրն է, դա մի ազգային այնպիսի ժառանգութեան և հարստութեան մասին է, որ ոչ մի հաստատութիւն, ոչ նոյն իսկ Ս. Էջմիածինը իր բոլոր կալուածներով, ոչ Ներսէսեան դպրոցը և ոչ փարիզի Մուրատեան վարժարանը կարող են մրցել։ Ես հաւատացած եմ սակայն, որ ոչ հայ պարբերական մամուլը, ոչ նոյն իսկ տեղական ժողովուրդը տեղեակ չեն, թէ Ղարաբաղի հոգևոր դպրոցը մի այնպիսի ահագին, թէև դեռ անմշակ և անարդիւնաբեր, հարստութեան տէր է, որ նորանով ոչ թէ միայն մի միջնակարգ հոգևոր դըպրոց, այլ և մի ամբողջ համալսարան կարելի է պահպանել։ Երբ ասեմ, որ այդ դպրոցը իր հիմնադիր հանգուցեալ Բաղդասար միտրապօլիտից իբրև ժառանգութիւն ստացել է 200 հազար դեսեատին հող և այն ես ոչ թէ մի այնպիսի հող, որ ընդունակ լինի միայն երկրագործութեան, այլ մի այնպիսի կալուած, որ պարունակում է իր մէջ բացի ամեն պարարտ վարելահողերից և ահագին կուսական անտառներ, հանքեր, հանքաջրեր, արօտատեղիներ, վերջապէս մի այնպիսի կալուած, որտեղ կարելի է տնտեսութեան ամեն ճիւղերով պարապելու, այն ժամանակ կը հասկացուի, թէ Ղարաբաղի ազգային ուսումնարանը բոլոր Ռուսաստանի հայ ուսումնարանների մէջ ամենահարուստն է։ Եթէ մենք բոլորս հետաքրքրվում ենք Մուրադեան ուսումնարանի հարցով և փափագում ենք ու ջանք անում որ նրա հարստութիւնը, իբրև ազգային ժառանգութիւն, չը յափշտակվի օտարներից, ուրեմն որքան առաւել մենք պէտք է հոգանք Ղարաբաղի կալուածները կորուստից ազատելու, ըստ որում Մուրատեան ուսումնարանի հարստութիւնը համեմատաբար Ղարաբաղի կալուածական հարստութեան հետ, մի չնչին բան է։ Այժմ հասկանալի է թէ ինչի նոքա, որոնց ձեռքին է եղել մինչ այժմ այդ կալուածների կառավարութիւնը. այսինքն ուսումնարանի հոգաբարձութիւնը և տեղական հոգևոր իշխանութիւնը ջանացել են միշտ ծածուկ պահելու ազգից այդ ահագին հարստութիւնը, չեն հրատարակել մինչ այսօր մի տող անգամ նորա մասին ազգային լրագիրներում, ոչ մի տարի ոչ մի հաշիւ չեն տուել ժողովրդին, ըստ որում այլապէս նրանք իրանց կը գրկէին մի ամենաձոխ եկամուտից։ Եւ ահա շնորհիւ այդպիսի եղեռնագործութեան (այլապէս անուանել անկարելի է) ամբողջ 30 տարի ոչ թէ միայն ազգը չէ իմացել որ նա այնպիսի մի կալուածատէր է, որ եթէ փոքր ի շատէ բարեխղճութեամբ կառավարվի, կարող է առնուազն տարեկան 80 հազար րուբլի եկամուտ բերել, այլ և այդ 30 տարվայ ընթացքում խեղճ դպրոցը ոչ թէ 80 հազար, այլ 8 հարիւր րուբլի եկամուտ անգամ չէ ստացել տարեկան։ Այդ գումարով կարելի էր ոչ թէ միայն մի ամենաբարեկարգ թեմական դպրոց պահել, այլ և Էջմիածնի ակադէմիան (և այն ժամանակ այլ ևս հարկաւորութիւն չէր լինի ուրիշ միջոցների դիմել), և ամբողջ Ղարաբաղի թեմի մէջ մի տասնական գեղեցիկ գիւղական դպրոցներ, որոնցից բոլորովին զուրկ է պատմական Արցախը։ Ինչպէս տեսնում է ընթերցողը, խնդիրը շատ ծանրակշիռ է, ուստի և մի քանի բացատրութիւնների կարօտ։

Այդ կալուածը որ Խօթա, Գանձասար, ս. Յակոբ, Պտկի ս. Գէորգ, Ամարաս և Գ. Լեոնդեանց վանքերին պատկանեալ հողերից և անտառներից է բաղկանում, մի ահագին տարածութիւն, ինչպէս յիշեցինք, աւելի քան 150 հազար դեսեատին տեղ է բռնում։ Յատկացնել այդ բոլորը յիշեալ վանքերին և դարձնել վանքապատկան սեպհականութիւն, սկսել կառուցանել նոր առաջնորդարան և ազգային հոգևոր դպրոց—այդ ամենը հանգուցեալ Բաղդասար միտրապօլիտին ենք պարտական։ Բաղդասար արքեպիսկոպոսը մի հասարակ և տգէտ հոգևորական էր. նա զուրկ չէր մինչև անգամ Էջմիածնի վարդապետներին շատերին յատուկ ախտից—կաշառակերութիւնից, բայց նա իր ստացած բոլոր փողերը, մինչև անգամ իր հայրական Հասան-Ջալալեան ցեղի սեպհականութիւնից ստացած եկամուտները նա գործ էր ածում ուսումնարանի վըրա։ Այդ հասարակ, պարզ մարդը քաջ կերպով հասկացել էր, որ ուսումնարանի գոյութիւնը յաւերժապէս պահպանելու համար, պէտք է նախ և առաջ նորան նիւթապէս ապահովացնել։ Եւ նա այդ իր հասկացածը գործով ևս կատարեց և գեբազանցեց բոլոր մինչ այժմ յայտնի ազգային բարերարներից։ Նա թողեց ուսումնարանին մի այնպիսի դրամագլուխ—այն ես կալուած—որ մշտնջենաւոր է և անսպառելի և որի եկամուտով ամբողջ Արցախի թեմը կարող էր ուսումնարաններով ծաղկել։ Եւ մի այդպիսի բարերար, մի այդպիսի բարի հոգին այսօր մոռացված է Շուշու երախտամոռ ժողովրդից։ Եթէ Թիֆլիսի ժողովուրդը սրբազան պարտաւորութիւն է համարում տօնել ամեն տարի Էֆէնդեանցի յիշատակը 100 հազար րուբլ ընծայելու համար, որքան ուրեմն մեծ պարտաւորութիւն պիտի լինի շուշեցիների համար տօնելու Բաղդասար եպիսկոպոսի յիշատակը, ըստ որում նորա թողածը տասնապատիկ աւելի է քան Էֆէնդեանցինը։ Բայց յամօթ շուշեցիների ոչ մի տարի, ոչ մի եկեղեցում մի հոգեհանգիստ անգամ չէ կատարվել և չէ կատարվում ի յիշատակ մի այդպիսի երևելի բարերարի։ Դրա պատճառը, մեր կարծիքով, այն է, որ իրենք շուշեցիք չը գիտեն ոչինչ այդ կալուածների մասին, ըստ որում մինչ այսօր նոքա մի չօշափելի օգուտ չեն տեսել այդ կալուածներից ուսումնարանի համար և վերջինս նիւթական դրութեան կողմից միշտ ամենաթշուառ վիճակի մէջ է եղել։ Ինչպէս ըստ մեծի մասին պատահում է մեր ազգային սեպհականութիւնների հետ, նոյնպէս և Ղարաբաղի ազգային կալուածները դարձել են զանազան արկածախնդիրների, առաջնորդների, կօնսիստորականների և հոգաբարձուների հարստանալու մի աղբիւր։ Բաղդասար արքեպիսկոպոսի մեռնելուց յետոյ, այդ կալուածները, իբրև վանքապատկան, ընկնում են հոգևոր իշխանութեան ձեռքը։

Ներսէս կաթողիկոսը թէև շատ չէր համակրում Բաղդասարին, բայց գնահատելով նորա արած գործը, մի փոքր ժամանակ հետևում է բարեկարգել այդ կալուածները, բայց, ի հարկէ, նա անկարող էր թեմական առաջնորդների յափշտակութիւնից զերծ պահել։ Այս վերջիններից միայն Գէորգ Վեհապետեանը աշխատում է կալուածների մասին և դատաստանական կերպով հաստատում է նոցա մի քանիսի վանքապատկան լինելը, ըստ որում Բաղդասարի մահից յետոյ, զանազան հայ և թուրք բէկեր սկսել էին յափշտակել։ Ամենասաստիկ հարուած այդ կալուածները ստացել են Սարգիս եպիսկոպոսի առաջնորդութեան ժամանակ։ Ազգային ժառանգութիւնները սրբազանի ազգականների, փոքրաւորների, իր արբանեակների և իրեն համախոհ հոգաբարձուների առատ եկամտի աղբիւր էին դարձել, ուստի և ուսումնարանը թէ բարոյապէս և թէ նիւթապէս ստորացել և մի ողորմելի կերպարանք էր ընդունել։ Պորտաբոյծ և հացկատակ մարդերի մի ամբողջ խումբ իբրև գիշատիչ գազաններ թափվել էին խեղճ կալուածների վրա և անյագօրէն լափում կլանում էին։ Այստեղ կօնսիստորիայի քարտուղարը ուսումնարանապատկան հողի վրա այգիներ է ձգում, այնտեղ Հասան-Ջալալեան ցեղի անդամները սեպհականացնում են իրենց զանազան անտառներ, վարելահողեր և ամբողջ սարեր ոչ մի անձ, ոչ մի հոգաբարձու դուրս չէ գալիս, որ ցոյց տար թէ այդ հողերը պատկանում են ուսումնարանին և յետ խլէր, և երբ անցնում է 10 տարի, արդէն օրէնքի զօրութեամբ յափշտակիչները դառնում են ազգային ժառանգութիւնների

թիւնն է երբէք չը մտածել ա-պագայի մասին։

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՎԵՐՋԻՆ ԽՕՍՔ Պ. ՆԱԶԱՐԵԱՆՑԻՆ

—

Պ. Նազարեանց։ Դուք չարաչար սխալվել էք, կարծելով որ ես կամեցել եմ ձեզ հետ պօլէմիկայով զբաղվել, ես դրա ցանկութիւնը երբէք չեմ ունեցել և չունեմ էլ։ Իմ միակ ցանկութիւնն էր՝ ցոյց տալ հասարակութեան որ գրքերի քննադատութիւնը ձեր և ձեզ նմանների գործը չէ։

1) Ես անուանել եմ տգէտ (իսկ այժմ աւելի համարձակ միևնոյնը կանեմ) մի մարդուն, որը չիմանալով ամենահասարակ ռուսերէն բառերի նշանակութիւնը, համարձակվել էր այդ լեզուի ոճի վրա դատողութիւններ անել։

2) Կարծեմ, մի մարդ, որը հրապարակապէս յայտնում է, որ իր (քննադատի) գործն է ամբողջ հայ գրականութեան ուղղութիւնը տալը (տե՛ս «Մեղու» № 40 «կրիտիկա» վերնագրով յօդուածը), պէտք է կարմրի, երբ նրան ցոյց են տալի, որ նա ինքը ռուսերէն բառերը չէ հասկանում, իսկ ուրիշներին մի և նոյն բառերի թարգմանութիւնը ուղղում է։ Վերջին յօդուածում դուք ինձ ասում էք, որ դուք դրա համար չէք կարմրում։ Իզուր աշխատանք. ես այդ առաջուց գիտէի.....

3) Ասացէ՛ք, խնդրեմ, եթէ մի մարդ, որը (ձեր կարծիքով) իր մայրենի լեզուի կմաղքին անգամ ծանօթ չէ, կարողացել է ցոյց տալ ձեզ ձեր արած սխալ նկատողութիւնները հայերէն լեզուի վերաբերութեամբ, ի՞նչ կը լինէր ձեր հալը, եթէ այդ պաշտօնը յանձն առնէին մեր հայկաբաններ․․․․

4) Եթէ ես ասում եմ․ «Պ. Ց. Նազարեանցը կաշիից դուրս է եկել իր քննադատութիւնը պաշտպանելու համար, բայց... և այլն» դրանից, յուսով եմ, մենք չը պէտք է հասկանանք, որ Նազարեանցը իսկապէս կաշուց դուրս է եկել և առանց կաշու է մանգալի։ Նմանապէս. եթէ հայրը գիժել է աղջկան և ասել է․ «գու նեգրից ի՞նչ պէտք է չինես, (կարծելով, որ նեգրին կարելի է ամեն տեսակ խաղալիք դարձնել աղջկայ ձեռքում), չը պէտք է կարծել, որ նեգրից իսկապէս կարելի է խաղալիք չինել։ Դժուար հասկանալու է, չէ՞, պ. Նազարեանց․․․․

5) Չը գիտեմ՝ ի՞նչ է ուզում ասել պ. Նազարեանցը, ասելով․ «մարդը ակամայ մտածում է, թէ արդեօք ի՞նչ շարժառիթ ունէր պարոնը (այսինքն՝ ես) մի պաշտպանողի դեր յանձն առնելու»... Այդ տեսակ կասկածելի խօսքերը պատիւ չեն բերում ոչ մի ազնիւ գրողին։ Կարծես, պ. Նազարեանցին յայտնի չէ, որ Գաբ. Միրզոյեանցը ա՛յն փոքրիկ խմբի կազմողներից մէկն է (այդ կարող էր պ. Նազարեանցը գիտենալ լրագրութիւնից), որի աշխատութեանց արդիւնքների դէմ յարձակվում է մեր երևելի քննադատը։ Ասացէ՛ք, խնդրեմ, ի՞նչ կար զարմանալու, եթէ Միրզոյեանցը այդ աշխատութիւնների պաշտպան (?!) հանդիսացաւ։

6) Մենք զարմանում ենք, թէ ի՞նչ աղբիւրներից յայտնի է պ. Նազարեանցին, որ կանոնաւոր խմբագրական մասնաժողովը ի պատիւ օրիորդի չէ կամեցել թերակատար թողնել այն գործը, որ ընկերութեան կազմելուց առաջ է սկսված։ Թո՛ղ յայտնի լինի պ. Նազարեանցին, որ ընկերութեանը պաշտօնապէս յայտնված էր, որ՝ եթէ խմբագրական մասնաժողովը «Թովմաս եղբօր տնակը» արժան չի համարի ընկերութեան հրատարակութեանց անուն կրելու, այդ գրքոյկը կարող է տպագրվիլ և առանց ընկերութեան միջոցների։

Դուք, պ. Նազարեանց, զրպարտում էք մի նորակազմ՝ ընկերութեան խմբագրական մասնաժողովի անդամներին, որոնք իբր թէ հենց սկզբից սկսել են ումն իցէ խաթր պահել և 'ի լոյս ընծայել անարժան գրքոյկ։ Այդպիսի մի բան պատիւ չը պէտք է բերէ ոչ մի ընկերութեան, որը գործ է ածում հասարակական միջոցներ։

Արժէ՞ն արդեօք ձեր յօդուածի միւս կէտերը պատասխանի՞ն թէ ոչ, թող ուրիշները դատեն։

Զարմանքով կարդացի «Մեղու»-ի № 43-ում դէպի ինձ ուղղած մի քանի խօսքերը պ. խմբագրի կողմից։ «Մեղու»-ի պ. խմբագիրը իմ «ես անձամբ չեմ կամենում «Մեղուի» և «Մշակ»-ի մէջ կռուի նորոգելու միջոց դառնալու» խօսքերից այն եզրակացութեան է հասել, իբր թէ՝ ես ձգտել եմ խնամակալի պաշտօնին «Մեղու»-ի վրա։ Զարմանալի լօգիկա․․․․․ չէինք սպասում։

«Ի՞նչ է կարծում պ. Գ. Միրզոյեանը, ասում է «Մեղուի» պ. խմբագիրը, որ և է ազնիւ և իր պատիւ ճանաչող խմբագրութիւն կը համաձայնէ՞ր այդպիսի մի հոգաբարձութիւն ունենալու իր վրա․․․․», իսկ մենք կը դիմենք նրան հետևեալ հարցով.

«Ի՞նչ է կարծում «Մեղու»-ի պ. խմբագիրը, որ և է ազնիւ և իր պատիւ ճանաչող հայոց լրագրի խմբագրութիւն թո՞յլ կը տայ զանազան Նազարեանցներին իր լրագրի միջոցաւ ձգտել խնամակալի պաշտօնին ամբողջ հայոց գրականութեան վրա․․․․․․»

Գաբ. Միրզոյեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

Լսում ենք որ Ս. Պետերբուրգի ֆրանսիական դեսպան գեներալ Շանզի ճանապարհորդում է այժմ Անդրկովկասում և այս օրերս վերադառնալու է Բորժօմ։

—

Գրիգոր Արծրունու դասախօսութիւնը «Սովը Հայաստանում» թարգմանվեցաւ արդէն գերմաներէն լեզուով և շուտով կը տպվի առանձին բրօշիւրայով։

—

«Правит. Вѣстн.» լրագրի մէջ տպված է հետևեալ Բարձրագոյն հրամանը․ Ս. Պետերբուրգի Նիկօլայեվսկայա հիւանդանոցի մէջ բժշկականութեան ուսումը աւարտող կանանց յատկացնել կուրծքի առանձնանշան անկախ պրակտիկա ունենալու իրաւունքի համար․ Այդ արծաթէ նշանի մէջ տեղ դրված են Ж. և В. տառերը (женщина врачъ, բժիշկ-կին)․ Այն կանայք, որոնք բժշկականութեան դասերը լսելուց յետոյ ստացել են անկախ պրակտիկայի իրաւունք, պարտաւոր են նրանց յատկացրած այդ նշանը կուրծքի աջ կողմը կրել․

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՖՐԱՆՍԻԱ

—

Լրագիրների մէջ կարդում ենք հետևեալ տեղեկութիւնները։

Կղերական կուսակցութիւնը, որի դէմ ուղղված էին մարտի 29-ի հրամանները, վճռեց, որ եզուիտներին արտաքսելու օրը այնպիսի օր դարձնի, որի «անցքերի» մասին խօսի և դատողութիւններ տայ ամբողջ Եւրոպան։ Այդ կուսակցութիւնը եզուիտներին արտաքսելու անցքը այնպիսի ձևերով շրջապատեց, որ Ֆրէյսինէի մինիստրութեան բոլոր աշխատանքները՝ իր վճիռը առանց աղմուկի իրագործելու մասին՝ իզուր անցան։ Կղերականները հասան իրանց նպատակին։ Այժմ ամբողջ Եւրոպայի իւրաքանչիւր անկիւնում խօսում են եզուիտների մասին, այսինքն այն եղբայրութեան մասին, որ միշտ հակակրելի է եղել եւրոպական հասարակութեան փոքր ի շատէ զարգացած մասի համար։ Խօսելը բաւական չէ, այդ հասա-

---

տիրապետող։ Այսօր կօնսիստորիայի քարտուղարը կամ անգամ տէր հայրը և կամ պատուելի հոգաբարձու (մենք դոցա անունները յիշելու նողկանք ենք զգում) ստանալով մի թիւրքից մի պուդ եղ, երկու գառն, մի երկու ջուալ ցորեն, օրագիր են կայացնում թէ սյս ինչ այն ինչ արտատեղիները կամ անտառները 15 րուբլով 3 տարվայ ժամանակով տալիս են նորան կապալով և վերջը դուրս է գալիս, որ այդ 15 րուբլ գնահատած տեղը առնուազն 3—4 հազար եկամուտ է տուել թուրքին։ Անամօթութիւնը մինչ այնտեղ է հասնում, որ մի տարի պատուելի հոգաբարձութիւնը ամբողջ կալուածը իր բոլոր անտառներով, վարելահողերով տարեկան 300 րուբլ կապալով է տալիս մի թուրքի, որը միայն անտառների ընկուզենու կէկորից (наплывъ) մօտ 3000 րուբլ է գոյացնում, ուր մնաց արտատեղիները, որոնց թիւը հարիւրաւոր է և ամեն մէկ թուրքը իր կողմից 50, 40, 100, 120 րուբլով էր ծախում ուրիշներին։ Իսկ այդպիսի հարստութեան տիրանալ շատ հեշտ էր որ և իցէ մի կեղտոտ չինովնիկի կամ թուրք բէկի, բաւական էր որ նա պ. պ. հոգաբարձուներին, կօնսիստորի քարտուղարին, գործակալ հօրը մի մի ոչխար, ձի, մի քանի ջուալ ցորեն և մի քանի տիկ եղ ընծայէր։ Այդ իրողութիւնը այնքան ընդհանրացած էր, որ երբ պ. Փափազեանի կողմից մի ծիծաղական պատկեր էր հրատարակվել, որտեղ հոգաբարձուներից մինը ձեռքին բռնած ունէր մի պուլիկ եղ և մի աման ձւերով լի, վերջինս այնքան բնական է գտնում այդ տեսարանը, որ ի լուր ժողովրդեան ասում է. «էդ անիծածները յի՞նչ զորդ քաշալ ըն է»։ Մի առ մի թուել այն բոլոր աւազակութիւնները, որոնք գործվել են կալուածների վերաբերմամբ ի վնաս և ի կործանումն դպրոցին կօնսիստորականների և հոգաբարձուների ձեռքով, դորա համար հարկաւոր կը լինէին ամբողջ հատորներ։ Այդու ամենայնիւ անկարելի է այստեղ չը յիշել այն ահագին և գլխաւոր կորուստները, որ ունեցել է ուսումնարանը կալուածների վերաբերմամբ Սարգիս եպիսկոպոսի և հոգաբարձուների շնորհիւ։ Ազգային ժառանգութեան այդ աւանդապահները ոչ մի հոգացողութիւն չեն արել այն ժամանակ, երբ կառավարութեան կողմից ազէնտ է ուղարկվում որոշելու թէ որոնք են մասնաւոր և որոնք արքունի հողեր տեղացի բնակիչների վկայութեան համեմատ, ուղարկելու հոգաբարձութեան կամ հոգևոր իշխանութեան կողմից մի անձ, որ ներկայանար կառավարութեան և ցոյց տար վանքապատկան կալուածները, ուստի այդ հանգամանքից օգուտ քաղելով գրացի կալուածատէրները և բէկերը վանքի հողերը ցոյց են տալիս իբրև իրենց սեփականութիւն և յաջողութեամբ տիրապետում են։

Սրբազան առաջնորդը և պ. պ. հոգաբարձուները դաւաճանելով ազգային շահերին, չեն բողոքում ոչ մի տեղ, երբ Ղարաբաղի վերջին խանի աղջիկը խնդրում է կառավարութիւնից ընծայել նրան Ղարաբաղի վանքապատկան կալվածներից 50 հազար դեսիատին տեղ ի յաւիտենական ժառանգութիւն, կարծելով, որ այդ հողը արքունի է։

Վերջապէս այդ բոլոր անհոգութեանց հետևանք այն է լինում, որ երբ Սարգիս եպիսկոպոսի հեռանալուց յետ գալիս է Արիստակէս Սեդրակեան վարդապետը, այն ահագին 200 հազար դեսեատին տեղ ունեցող կալուածները, որոնք թողել է իր մահից յետոյ հանգուցեալ մետրապօլիտը, այնպիսի աղիողորմ դրութեան մէջ են լինում, որ այդ նշանաւոր քանակութիւնից այսօր միայն հազիւ 40 հազար դեսեատին անվիճելի կերպով պատկանում է ուսումնարանին, իսկ մնացեալը, որը յափշտակված է զանազան անձերից, որին ես վէճի առարկայ է դարձել։ Յաւիտենական նախատինք նոցա, որոնք պատճառ են եղել այդ իրողութեան (այստեղ ի դէպ է յիշել, որ այժմեան հոգաբարձութեան մի երկուսը այդ հերօսների շարքումն են)։

Այս ընդհանուր ակնարկից կարելի է արդէն եզրակացնել թէ ինչ ահագին նշանակութիւն ունի կալուածական խնդիրը Ղարաբաղի հոգևոր դպրոցի և ամբողջ թեմի ազգային լուսաւորութեան համար։ Նա նրա կեանքի և մահու խնդիրն է, եթէ 'ի նկատի ունենանք, որ Շուշու հոգևոր դպրոցը, ամբողջ Արցախի թեմի վերաբերմամբ, որ բոլորովին առանձին պայմանների մէջ է գտնվում իբրև միակ կրթական հաստատութիւն, աւելի մեծ դեր ունի խաղալու մի բազմամարդ և դեռ հայկական տիպար կրող մի վիճակում, քան մեր բոլոր ուրիշ ազգային հոգևոր դպրոցները։ Ուստի և հեշտ է հասկանալ, որ Ղարաբաղի առաջնորդներից միայն նա կարող է ազնիւ և ճշմարիտ ազգասէր կոչվել, ով որ իր բոլոր ուշադրութիւնը կը դարձնի կալուածների, նոցա բարեկարգութեան վրա և կաշխատէ յափշտակված ազգային ժառանգութիւնները յետ ստանալ, ուրեմն ապահովացնելով ընդ միշտ ուսումնարանի նիւթական դրութիւնը, միջոց կը տայ սորան բարոյապէս ես ծաղկել և ժողովրդեան պահանջներին համապատասխան ազգային-գործիչներ պատրաստել։ Հանրածանօթ իրողութիւն է, որ Շուշու հոգևոր դպրոցը իր երկարամեայ գոյութեան միջոցին ոչ մի հասարակական գործիչ, ոչ մի օրինաւոր քահանայ և ոչ մի փոքր ի շատէ օրինաւոր ուսուցիչ չէ տուել ոչ քաղաքին և ոչ վիճակին, թէև ահագին գումարներ են փչացել, և դորա պատճառը, գլխաւորապէս, այն հանգամանքն է եղել, որ ուսումնարանը մի յայտնի, որոշ եկամուտի աղբիւր չունենալով (ըստ որում կալուածները վերևում նկարագրված դրութեան մէջ են եղել), իր գոյութեամբ պարտական է եղել միշտ տեղական առաջնորդների կամքին։ Ուրեմն ուսումնարանի գոյութիւնը ամբողջապէս կախված է նորանից թէ ինչ տեսակ մարդ է առաջնորդը, որովհետև հոգաբարձութիւնը մինչև այսօր աւելի վնաս է տուել, քան օգուտ։ Արդարութիւնը պահանջում է խոստովանելու, որ Ղարաբաղի այժմեան առաջնորդ Սեդրակեան վարդապետը այդ կողմից գովասանութեան արժանի է և իր բոլոր նախորդներից ամենագործունեան և անշահասէրն է հանդիսացել, բայց այդ ես միայն համեմատաբար։ Ճշմարիտ է, որ եթէ այսօր հոգևոր դպրոցը, մանաւանդ օրիորդականը սկսում են բարեկարգ ուսումնարանների կերպարանք ստանալ, եթէ այսօր (սեպտ. 1-ից) կարելի է լինում տղայոց հինգերորդ, իսկ օրիորդաց չորրորդ դասարան բանալ, եթէ այսօր ուսումնարանը կարողանում է Սեդրակ Մանդինեանցի պէս մանկավարժ-մասնագէտը իրեն տեսուչ ունենալ գա, ըստ մեծի մասին պարտական ենք Սեդրակեան վարդապետի աշխատութեան, թէև աւելացնում ենք, Արիստակէս վարդապետի նոյն իսկ պատիւը և շահը պահանջում էին, որ նա, հրաժարեցնելով Փափաջանեանին և նորա խումբը, և գժտութիւն ձգելով ու անվստահութիւն տարածելով ժողովրդի մէջ, ամենայն կերպով բարեկարգէր ուսումնարանը և վերականգնէր այդ վստահութիւնը։

Արիստակէս վարդապետը իր եկած օրից սկսել է ուշադրութիւն դարձնել կալուածական խնդրի վրա և յաջողել է շատ բան անելու, բայց այդու ամենայնիւ իր բոլոր աշխատութիւնը կալուածների մասին կարելի է ասել բոլորովին ապարդիւն են անցել։ Նա աշխատել է համոզել հոգաբարձուներին, որ այդ կալուածները յափշտակութիւնից պահպանելու և նոցա շահերը դատաստանի առաջ պաշտպանելու համար, ուսումնարանը պէտք է ունենայ մի օրինաւոր փաստաբան և նշանակել է տուել երդուեալ փաստաբան պ. Ահարոնեանին տարեկան 1500 րուբլ ռոճիկով, բայց մեր պարոն երդուեալ փաստաբանը ահա ամբողջ 4 տարի ուտելով ամբողջ հարիւրաւոր թղթատ հայ որբերի և աղքատների փողը և ամենայարմար առիթում հասկացնել տալով հոգաբարձութեան թէ նա այդ (փողակերութիւնը) անում է միայն դրդված լինելով ազգասիրական զգացմունքից, ոչինչ մի երևելի բան չէ յառաջացրել կալուածների վերաբերմամբ և նոյն իսկ այս քանի օրերս, երբ հոգաբարձութիւնը հեռագրում է նորան Գանձակ, որ շտապէ գայ, ըստ որում այժմ երկրաչափը եկած լինելով, ամենակրիտիկական վայրկեանն է, նա, այդ ազգասէր հայ երիտասարդը, հրաժարվում է գալուց, անձնական շատ զբաղմունք ունենալու պատճառով... Երևի պ. Ահարոնեան մտածում է, ինչ կայ, ես էլ ազգի որդին եմ, ամենքը ուտում են, ինչ կը լինի մի 6 հազար էլ ես ուտեմ։ Եւ այդ մարդը, նկատել պէտք է, դեռ ազնիւ փաստաբաններից մինն է համարվում..... փաստաբան նշանակելուց յետոյ, Սեդրակեանը հոգաբարձուների մասնակցութեամբ լինելով, նշանակում է պ. Դանիէլբէկեանին կալուածների ընդհանուր կառավարիչ, բաւականին մեծ ռոճիկ տալով նորան և բոլորովին հաւատալով հոգաբարձուների վկայութեան նորա ազնուութեան մասին, թէև հոգաբարձուները քաջ գիտէին, որ մի արտաքսված պօլիցիական, որպիսին էր պ. Դանիէլբէկեան, չէր կարող յարմար լինել, բայց մի տարուց յետոյ, այդ կառավարիչը բոլոր ռոճիկը լիովին ստանալով, միայն 700 րուբլ եկամուտ է ցոյց տալիս, այն էլ ոչ թէ

րակութիւնը պախարակում է Ֆրանսիական Հանրապետութեան կառավարութեան գործունէութիւնը: Եզուիտները յանկարծ «Հետաքրքիր» դարձան: Նրանց խղճում են իբրև ֆրանսիական Հանրապետութեան անհամբերողութեան պատճառով տանջվածներին: Բոլոր անցեալը մոռացված է և եթէ իրանք եզուիտները աւելի խելօք և հեռատես չը լինէին այն մարդկերանցից, որոնց նրանք յիմարացրել են, նրանք կարող էին երևակայել, որ հէնց որ իրանք կը հանեն եւրոպական որ և է միապետութիւն, նրանց բաց գրկերով կընդունեն, չը բացառելով և այն երկիրները, որտեղից նրանք մի ժամանակ արտաքսվել են աւելի մեծ խստութեամբ, քան թէ իրան այժմ թոյլ է տուել Ֆրէյսինէի մինիստրութիւնը:

Ինչպէս Փարիզում de Sévres փողոցում, նոյնպէս և այն քաղաքներում, որտեղ կային եզուիտներ, այդ օրը խաղացած կոմեդիան աննմանելի սրտհեստով և ճարպիկութեամբ էր պատրաստված: Եզուիտների արտաքսման մասին դեռ մի շաբաթ առաջ սկսեց խօսել հակահանրապետական մամուլը և այնպիսի խիստ ձևով, որ չափազանց գրգռում էր ընթերցողների ջղերը: Կղերականութեան գըլխաւորները մի րոպէ հանգստութիւն չունէին: «Սուրբ հայրերի» հետ միասին նրանք տենդային եռանդով պատրաստում էին աքսորման պատկերները: Նախագիծը մանրամանորար մտածված էր և խելութեամբ կատարված: Հանճարաւոր metteurs en scène (բեմ պատրաստողները) ոչ մի մանրամասնութիւն չէին մոռացել, նախատեսել էին անպասելի դէպքերը:

Փարիզի եզուիտների գլխաւոր բնակարանի մէջ, de Sèvre փողոցում, տուն № 35-ի մէջ պատրաստված էր ամենանշանաւոր ներկայացումն: Այդ բնակարանի մշտական բնակիչներից յունիսի 30-ի համար մնացին միայն նրանք, որոնք զանազան պատճառներով, իրանց դրութեան առանձնութիւններով, կարող էին դժուարացնել կառավարութեանը: Միաբանութեան գլխաւորի կարգադրութեամբ առաջուց հեռացրած էին այն «հայր սուրբերը», որոնք չափազանց բարկացկոտ բընաւորութեան տէր, չափազանց առողջակազմ, կամ հակակրելի դէմքի տէր էին: Բնակարանի մէջ մնացել էին տարիներից ձանձրացած ծերերը, թոյլերը, համբերող և համակրելի դէմքեր ունեցողները, մի խօսքով այնպիսիները, որոնք իրանց դէմքերի համբերող և բաղցին խոնարհ արտայայտութեամբ, կարող էին գրաւել հասարակութեան համակրութիւնը: Մնացել էին նոյնպէս երկու օտարահպատակներ, մի ռուս եզուիտ և մի անգլիական հպատակ շօտլանդացի Ֆորբս: Ֆորբսի ներկայութիւնը անհրաժեշտ էր համարված, որպէս զի աւելի դժուարացնվի պօլիցիականների գործը, որոնք այդպիսով ստիպված կը լինէին ոյժ գործ դնել մի այնպիսի երկրի քաղաքացու դէմ, որ մեծ եռանդով պաշտպանում է իր հպատակների իրաւունքները:

Փարիզի եզուիտների արտաքսելու ձևի մանրամասները յայտնի են ընթերցողներին: Պօլիցիական գործակատարները de Sèvres փողոցում գտան եզուիտների «պահապանների» մի ամբողջ խումբ, որ կազմված էր պատգամաւորներից և սենատորներից, որոնց մէջ կար մինչև անգամ արդարութեան նախկին մինիստր, պ. Էրնու: Այդ բոլոր պահապանները միմեանց առաջը կտրելով և մեծ եռանդով անդադար պնդում էին պօլիցիական գործակատարներին, որ նրանք զեղծում են օրէնքը և յիշեցնում էին այն ծանր պատասխանատուութիւնը, որին Ֆրանսիայում ենթարկվում է այդպիսի զեղծումն գործող իւրաքանչիւր աստիճանաւոր: Այնուամենայնիւ պօլիցիականները չը շփոթվեցին և շարունակ կատարեցին իրանց տուած յանձնարարութիւնը: Նրանք ստիպված էին կողպէքներ կոտրել, անհնազանդ եզուիտների վրա ձեռք դնել, լսել պատգամաւորների և սենատորների վիրաւորանքները:

Մինչդեռ բնակարանի մէջ գլխաւոր դերասանները բարեխղճաբար կատարում էին իրանց դերերը, փողոցում աղմուկ էին հանում և վրդովվում էին կրթված վարձկանները: Պատկերը գեղեցկացնելու համար այստեղ էլ ոչինչ չէր մոռացված: Ամբոխի մէջ նկատվում էին մաքուր, բայց համեստ հագնված կանայք, երեխաները ձեռքին: Նրանք հագիւ էին պահում իրանց արտասուքները: Գտնվեցաւ նոյնպէս մի հարուստ անուանի տիկին, որ կառքով շտապով մօտեցաւ պօլիցիականներին և սկսեց բղաւել: «Դուք ստորութեամբ և անամօթութեամբ էք վարվում»: Երբ պօլիցիականները կամենում էին նրան կալանաւորել, ամբոխի մէջ տասնեակ անձինք գտնվեցան, որոնք նրան յանկարծ ճանաչեցին և սկսեցին բղաւել. «Ձեռք մի տաք, կոմուհի դ'Արսիօն է, օտարականուհի»: Չէր մոռացված նոյնպէս հասարակական կանանցով լի կառքը: Այդ կանայք բղաւում էին «կորչին եզուիտները»: Հասարական կանանցով լի կառքը եզուիտները պատրաստել էին, որ գրգռեն ամբոխը և առիթ տան հակահանրապետական լրագիրներին ասել, որ փողոցում մարտի 23-ի հրամանների օգտին ձայն տուեցին միայն Փարիզի հասարակութեան մերժվածները:

Եզուիտները հոգացել էին, որ յունիսի 30-ի սարսափելի անցքի մասին միայն ֆրանսիական հակահանրապետական լրագիրները չը խօսեն: Եզուիտները մեծ ճարպիկութեամբ կարողացան իրանց կողմը դարձնել ազդեցութիւն ունեցող օտար լրագիրների թղթակիցներին: Օրինակ Լոնդոնի «Times» լրագրի թղթակից պ. Բլօվից եզուիտների եռանդոտ պաշտպան հանդիսացաւ: Յունիսի 30-ին առաւօտը Փարիզից աշխարհի ամեն կողմերը թռան այնպիսի բովանդակութեան հեռագիրներ, որոնք եզուիտների համար ցանկալի էին:

Խաբեբայութիւնը աջողվեցաւ կատարելապէս: Ֆրանսիական կառավարութիւնը կարծես ամաչեցաւ իր համարձակութիւնից: «Պահպանողական» Եւրոպան վրդովվեցաւ: Այն շրջանները և մարդիկ, որոնք դեռ երէկ ծափահարում էին եզուիտների աքսորելուն Պորտուգալիայից, Աւստրիայից, Ռուսաստանից և այլն, որոնք դեռ երէկ եռանդով հաստատում էին Իգնատիոս Լօյօլայի հիմնած միաբանութեան սկզբունքների «հակապետականութիւնը», այդ մարդիկ միաձայն սկսեցին պախարակել պ. Ժիւլ Գրեվիի մինիստրներին ասելով, որ նրանք վախեցան «ալ կոմունայից» և, ամենամեծ չափաւորութիւն պահպանելով, փակեցին եզուիտական մի քանի միաբանութիւններ, որոնք Ֆրանսիայում օրէնքի հակառակ գոյութիւն ունէին:

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

ԼՕՆԴՕՆ, 7 յուլիսի: «Times» լրագիրը հաղորդում է, որ Կարուլի դատարկելը սկսված է: «Daily News» լրագրին հեռագրում են Կ. Պօլսից, որ Ադունի մէջ Փոքր Ասիայում (գուցէ Ադանա, որ Կիլիկիայի մէջ է) քրիստոնեաների կոտորած է եղել:

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 7 յուլիսի: Պետական բանկի 5% տոմսակը առաջին շրջանի արժէ 94 3/8 ր., երկրորդ 92 1/8 ր., երրորդ 93 ր., 50 կ., չորրորդ 93 ր., ներքին 5% առաջին փոխառութեան տոմսակը արժէ 223 ր., 50 կ., երկրորդ 223 ր., արևելեան առաջին փոխառութեան տոմսակը արժէ 91 ր. 75, կ., երկրորդ 91 3/8 ր., երրորդ 91 1/8 ր., ոսկի 7 ր. 77 կ.: Ռուսաց 1 րուբլ Լօնդօնի վրա արժէ 25 3/8 պէնս, ռուսաց 100 ր. Համբուրգի վրա 216 մարկ, 75 պֆ., Փարիզի վրա 267 ֆր. 25 սանտիմ: Բօրսայի տրամադրութիւնը հանգիստ է:

Խմբագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

նաղդ փող է առաջարկում, այլ մի ստացական է տալիս, որ երբ կունենայ՝ կը տայ.... Անցնում է մի ժամանակ, կալուածները մնում են բարձի թողի արած. վշտացած Սեդրակեանը դարձեալ դիմում է հոգաբարձութեան, որն այս անգամ կամենալով մխիթարել նորան, ներկայացնում են մի նոր անձ իբրև ամենաազնիւ և ամենաբարեխիղճ ոմն պ. Փիրումեանին, որին, իբրև ազնիւ և ազգասէր մարդու, նշանակում են տարեկան 1500 րուբլի ռոճիկ. Այս անգամ ևս Սեդրակեան հաւատում է հոգաբարձուների խօսքին, որոնք, ի հարկէ, զգուշանում են հասկացնել նորան, թէ պ. Փիրումեանը, որը 400 րուբլիով զաւառապետի մօտ գրագիր է եղել, արձակվել է իր պաշտօնից, իբրև անազնիւ մարդ. Սակայն ազնուութիւնը մի վատ ախտ է և միայն Փիրումեանի պէս մարդիկներ չեն վարակվել դորանով. 400 րուբլուց գրագիրը յանկարծ զաւառապետի ռոճիկ ստանալով իր բարեկամ և ազգական հոգաբարձուների շնորհով, ձգտում է աւելի ևս շատ ստանալ, ուստի վարձում է մարդիկ, ուղարկում է կալուածները և պատուիրում է հաւաքել բոլոր եկամուտները և ուղղակի իր ...

... տունը բերել. Երբ այդ բոլորը կատարվում է, այն ժամանակ միայն Սեդրակեան հասկանում է թէ ինչ օյին են հանել իր գլխին, բայց հինգ րոպէ շատ անագան...... Այժմ Փիրումեան դեռ դատաստանով պահանջում է իր ռոճիկի մնացորդը, իսկ հոգաբարձութիւնը նորանով է մխիթարվում, որ ամբողջ կալվածների եկամուտի տեղ նա կարող է Փիրումեանի մի երկու ամսվայ ռոճիկը չը տալ. Այսպէս ուրեմն Սեդրակեանի բոլոր աշխատութիւնը, ջանքը կալուածների վերաբերմամբ զուր անցան, և դորա պատճառը, ինչպէս տեսնվեցաւ, ինքն չէ, այլ, իր միամտութիւնն ասեմ, թէ անզգուշութիւնը. Սեդրակեան բացի հոգաբարձուներից ոչ ոքի չէր ուզում ճանաչել, նա կարօտութիւն չէր զգում ժողովրդին դիմել, ուստի և նա չը կարողացաւ ժողովրդական մարդ դառնալ. Ահա 3 տարի է, որ այդ հոգաբարձութիւնը գոյութիւն ունի և այդ 3 տարուայ ընթացքում նա միայն մի անգամ հարկաւոր համարեց գնալ և պտտել կալուածներում մի քանի տեղ. նա մինչև անգամ չը գիտէ, թէ որտեղ են այդ կալուածների սահմանները, ինչ տեսակ անտառներ կան, հո-

...

գաբարձութիւնը, իբրև վաճառականական դասին պատկանող անձինք, որոնք իրենց մի կոպէկը հազար ուսումնարանի հետ չեն փոխի, ոչինչ չէ կարող անել կալուածների համար, ըստ որում նա այն ժամանակ պէտք է անվարձ ճանապարհորդութիւններ անի, այստեղ այնտեղ գնայ, իր դուքանից մի քանի օր զրկվի, ուստի կալուածական խնդրում նա ոչ մի աջակցութիւն չէր կարող անել Սեդրակեանին և չարաւ ևս, և այդ հանգամանքը միայն պատժում է Սեդրակեանին իրեն անզգուշութեան և անփորձութեան համար, ըստ որում ամենքին յայտնի է, որ ներկայ հոգաբարձուների ընտրութեան գլխաւոր պատճառ ինքն Սեդրակեանն էր, որը այդ պարագայում, չը շարժվեց բոլորովին անաչառապէս, այլ ընտրել տուաւ այն 3 հոգաբարձուներին (որոնք միակ հոգաբարձու են հաշվում այսօր իրականապէս) միմիայն նորա համար, որ դոքա Պապաջանեանի հակառակ կուսակցութեան մարդիկ էին. Այժմեան հոգաբարձութիւնը բաղկացած է 8 անձերից, որոնցից 4-ը նոյն իսկ իրենց ընտրութեան սկզբներում պ. Պապաջանեանի պատճառով հեռացել և հրաժարվել են իրենց պաշտօնից, իսկ միւս չորսը—պ. պ. Հախումեան, Բէկլարեան—Բաբայ, Բահաթուրեան—Բաբայ և Թամիրեանց Թադէոս համարվում են բուն հոգաբարձու, բայց գործողները միայն վերջին երեքն են, իսկ առաջինը—պ. Հ. Հախումեանը, որ ամենից ազնիւ և միակ բանիմաց անձն է, դժբախտաբար մինչ վերջին ժամանակներս տնական հանգամանքներից ստիպված, չէր մասնակցում գործերին. Այդ պատճառով միակ ասպարէզը մնացել էր պ. պ. Բէկլարեանին, Բահաթուրեանին և Թամիրեանին, որոնք մի մի վաճառականական տիպարներ են ներկայացնում և հոգաբարձութեան քօղի տակ ծածկում են իրենց գործերը նոյն իսկ ուսումնարանի վերաբերմամբ. Ում յայտնի չէ Շուշում որ հոգաբարձու պ. Բաբայ Բէկլարեանը ահա մօտ 10 տարի է գրաւել է անիրաւաբար քաղաքի ամենալաւ տեղում գտնված ուսումնարանապատկան հողը, չենել է իրեն համար պարտէզ առանց մի կոպէկի վարձատրութիւն տալով ուսումնարանին. Ո՞ւմ յայտնի չէ, որ նորա բարեկամ Յովսէփ Ղուկասեանը, որն առաջ եղել է հոգաբարձու (Սարգիս եպիսկոպոսի ժամանակ) և այժմ կանդիդատ է, իր հոգաբարձութեան ժամանակ գրաւել է պ. Բէկլարեանի հետ միասին դարձեալ ուսումնարանապատկան գետին և իր համար տուն կառուցել. Թէ պ. Բէկլարեան և Ղուկասեան, իբրև հոգաբարձուներ, իրենց դէմ դատաւոր չեն հանդիսանում, այդ բացատրելի է, թէ պ. Բահաթուրեան և Թամիրեան նոյնպէս չեն հանդիսանայ ուսումնարանի իրաւանց պաշտպան ընդդէմ Բէկլարեանի և Ղուկասեանի, իբրև նոցա ամենամերձ ազգական, այդ ևս բացատրելի է և կարելի այդպիսի չարչիների համար, բայց որ Արխիմանդրիտ Վ. Սեդրակեանն է լռում և չէ հետեւում յափշտակողներից խլել ինչ որ նոքա գրաւել են, դա մեզ շատ զարմացնում է, մանաւանդ որ մի քանի ամսից յետոյ կը լրանայ տասն տարին, յորմէ հետէ այդ գետինները յափշտակվել են և այն ժամանակ ուսումնարանը կը կորցնի որ և է իրաւունք վէճ բաց անելու. Հաւատացնում ենք հ. Սեդրակեանին, որ այդպիսի երկերեսանի քաղաքականութեամբ ոչինչ չի շահի և միմիայն միջոց կը տայ բարաներին շարունակելու իրենց կեղտոտութիւնը. Եթէ հոգաբարձու Բէկլարեանը կամենայ, կարող է հիմն դնել օրիորդական դպրոցի շինութեան, և դորա համար մենք նորա ջիբից մի կոպէկ անգամ չենք պահանջում, բաւական է, որ նա գործածի այդ շինութեան վրա այն գումարը, որ մի բարեպաշտ մարդ, մեռնելիս յանձնել է իրեն պ. Բէկլարեանին, իբրև իր կտակակատարի. Շուշաքաղաքացի պ. Խանդամիրեան մեռնելիս կտակել է 32,000 րուբլի, որը և յանձնել է պ. Բէկլարեանին գործածելու աստուածահաճոյ գործի համար. Եթէ պ. Բէկլարեան հասկացող և ազգասէր մարդ է, ինչպէս կամենում են հաւատացնել մեզ ոմանք, նա իբրև հոգաբարձու պէտք է լաւ համոզված լինի, որ Շուշին, իբրև հայ քաղաք խիստ կարևորութիւն ունի մի հատ օրիորդական դպրոցի, և ինչ բան կարող է աւելի աստուածահաճոյ լինել, քան իգական սեռի դաստիարակութեան համար մի սրբավայր, որտեղ չքաւոր օրիորդներ կարող էին ձրիաբար ուսում ստանալ և անմահացնել կտակողի անունը. Բայց ամբողջ 3 տարի Սեդրակեան և ուսուցիչներ չեն կարողանում համոզել Բէկլարեանին այդ բանի մէջ. Չէ որ նա գործնական մարդ է և դու ինչ կուզես ասա, բայց այդ փողը իր համար չահեցնել ամենալաւն է. Պ. Բէկլարեան անշուշտ մոռանում է, որ այդ փողը մի րոպէ անգամ իր մօտ պահելու իրաւունք չունի.—Սակայն ընթերցողը թող չը կարծէ որ մեր պարոն հոգաբարձուները չունեն ազգասիրական գործեր և ոչ մի օգուտ չեն տուած ուսումնարանին. ոչ. Նոքա իբրև վաճառականներ, դիմում են ամեն միջոցի ուսումնարանը հարստացնելու համար և յաջողութիւն են գտնում իրենց ձեռնարկութեան մէջ. Հոգաբարձու Բաբա Բահաթրեան, իր նպատակին աւելի շուտ հասնելու համար, յարմար է համարում ուսումնարանը աստուծոյ դուքան շինել և հաւատարիմ դուքանական կանոններին նա ամբողջ ժամերով աշխատում է մի կոպէկ աւելի հանել խնդրարկուից. Ահա մի խեղճ կին իր որբի ձեռքից բռնած դիմում է պ. հոգաբարձուին, և խնդրում, որ հոգաբարձութեան կողմից հրատարակված յայտարարութեան համեմատ իր աղքատ որդուն ընդունեն ի թիւս ձրիավարժների.—Ոչ, ասում է պ. Բաբան, ես կընդունեմ որդիդ, երբ դու կը տաս 5 րուբլի.—«Աստուած գիտէ, որ յետին թշուառ աղքատ եմ, ոչինչ չունեմ»—Դէ, լաւ, 4 րուբլի 50 կոպէկ տուր.—«Չեմ կարող»—Հը, 20 կոպէկ էլ կը պակասեցնեմ.... Եւ այսպէս շարունակվում է մինչև որ 5 րուբլուց իջնում է 2 րուբլի 20 կոպէկ և ընդունում է աղքատ երեխային. Շատ անգամ պ. Բաբան դարձեալ խնայողութիւն է համարում մի 20 կոպէկ պոկել նորանից, որին հոգաբարձութիւնը վճռել է բոլորովին ձրի ընդունել. Ի հարկէ, շատերը պ. Բաբայի այդպիսի ջերմեռանդութիւնը վերագրում են նորա աստուածապաշտութեան, ուստի և չեն զլանում գովասանք թափել նրա գլխին.

(Կը շարունակվի)